

Prof. dr Zdravko Skakavac¹
Doc. dr Tatjana Skakavac²

doi:10.5937/Civitas1701036S
UDC 343.9.02(497.11)
343.3/.7
Originalan naučni rad
Primljen: 28. 07. 2017.
Prihvaćen: 15. 08. 2017.

KRIVIČNOPROCESNA REGULACIJA POSEBNIH DOKAZNIH RADNJI U REPUBLICI SRBIJI I NJIHOVA PRIMENA U SAVREMENOJ PRAKSI

APSTRAKT: U poslednjih nekoliko decenija, u svetu dolazi do ekspanzije organizovanog kriminaliteta. Pojedini oblici, kao što su krijumčarenje droge i oružja, a posebno terorizam i krijumčarenje migranata, poprimaju dramatične razmere. Konvencija Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminaliteta, doneta u Palermu 2000. godine, obezbedila je adekvatan pravni osnov svim državama da u svoje zakonske propise ugrade specijalne istražne tehnike sa ciljem postizanja kvalitetnih rezultata na suzbijanju ove pojave. U suprotstavljanju najsloženijim oblicima kriminaliteta, međunarodna zajednica i zemlje pojedinačno su prinuđene da sve više primenjuju specijalne istražne tehnike ili *posebne dokazne radnje* – kako se ove mere nazivaju u Republici Srbiji. U ovom radu biće ukazano na najvažnije aspekte primene posebnih dokaznih radnji u borbi protiv organizovanog kriminaliteta.

KLJUČNE REČI: specijalne istražne tehnike, posebne dokazne radnje, organizovani kriminalitet, prikriveni islednik, kriminalna grupa, kriminalna organizacija.

¹ Katedra za bezbednost i kriminalistiku, Fakultet za pravne i poslovne studije dr Lazar Vrkatić, Novi Sad, Univerzitet Union, Beograd. Email: zskakavac@useens.net

² Katedra za bezbednost i kriminalistiku, Fakultet za pravne i poslovne studije dr Lazar Vrkatić, Novi Sad, Univerzitet Union, Beograd.

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

1. Uvod

Za dokazivanje krivičnih dela u krivičnom postupku primenjuju se dve vrste dokaznih sredstava. Prvu grupu čine klasična dokazna sredstva, kao što su: uviđaj, veštačenje, rekonstrukcija, pretresanje, privremeno oduzimanje predmeta, saslušanje svedoka, ispitivanje osumnjičenog i drugo. Ova dokazna sredstva se svakodnevno koriste u postupanju državnih organa nakon prijavljivanja izvršenja krivičnog dela. Druga kategorija dokazivanja odnosi se na primenu posebnih dokaznih radnji ili *specijalnih istražnih tehnika*, kako je navedeno u Konvenciji protiv transnacionalnog organizovanog kriminaliteta, usvojenoj u Palermu 2000. godine (*Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori*, br. 6/2001: 20).

Ove dokazne radnje podrazumevaju posebnu krivičnoprocesnu proceduru a primenjuju se samo izuzetno, zbog činjenice da se njihovom primenom ponekad zadire u privatnost ljudi i na određeni način narušavaju ljudska prava i slobode. Upravo je organizovani kriminalitet bio motiv i neposredan povod da međunarodna zajednica inicira i ustanovi neophodnu primenu specijalnih istražnih tehnika radi sprečavanja, odnosno dokazivanja ove vrste kriminaliteta u praksi.

Klasične radnje dokazivanja već odavno nisu ni dovoljne ni adekvatne u suprotstavljanju najtežim vidovima kriminaliteta. Ako se ima u vidu da je u poslednjih dvadesetak godina došlo do eskalacije organizovanog kriminaliteta, kako u svetu, tako i na prostorima bivše Jugoslavije, onda je i logično što je usledilo i konkretnije reagovanje međunarodne zajednice za iznalaženjem adekvatnijih pravnih standarda koji bi bili nasuprot ovoj izuzetno opasnoj društvenoj pojavi. „Suočene sa izazovima organizovanog kriminala, sa njegovom ogromnom društvenom opasnošću i specifičnostima u odnosu na ‘obični’ kriminal, savremene države i međunarodna zajednica u poslednje vreme donose posebne materijalnopravne, organizacione i procesne propise za njegovo sprečavanje, otkrivanje, dokazivanje i suzbijanje. Tim se propisima ustanovljavaju posebni organi za borbu protiv organizovanog kriminala, sa širim ovlašćenjima pre krivičnog postupka i u krivičnom postupku nego što ih inače imaju organi krivičnog gonjenja. To pretpostavlja bitna odstupanja od ustaljenih i do sada opšteprihvaćenih načela krivičnog materijalnog i procesnog prava i stavova o krivičnoj odgovornosti i kažnjivosti učinilaca krivičnih dela“ (Grubač, 2002).

Međunarodna zajednica je, pored regulative na nacionalnom nivou, nastojala da i formalno legalizuje primenu posebnih, specijalnih istražnih tehnika koje bi se koristile u suprotstavljanju najtežim oblicima prevashodno organizovanog kriminala. Dotad nije bilo uobičajeno da se međunarodna pravna akta koriste u rešavanju konkretnih dokaznih pitanja vezanih za posebne tehnike prikupljanja i obezbeđivanja dokaza. Razvoj i priroda najtežih oblika kriminaliteta uticali su, međutim, da se ova pitanja rešavaju i na međunarodnopravnom nivou jer je, prema problemima u praksi, shvaćeno da se na drugi način ni ne može voditi uspešna borba protiv njih (Milošević, 2003: 65). Posebne dokazne radnje se, dakle, primenjuju samo u odnosu na neka krivična dela koja su, s jedne strane, veoma teška tj. ozbiljna kako u faktičkom pogledu, s obzirom na posledice koje uzrokuju u jednom opštem životnom smislu, tako i u krivičnopravnom pogledu, s obzirom na kaznu koja je za njih propisana. Sa druge strane, takva dela se zahvaljujući nekim njihovim fenomenološkim karakteristikama, te psihološkim i drugim osobinama njihovih učinilaca veoma teško otkrivaju, razjašnjavaju i dokazuju korišćenjem uobičajenih tj. redovnih dokaznih metoda (Škulić, 2009: 265).

Korišćenje posebnih dokaznih radnji ili specijalnih istražnih tehnika je naročito značajno kod složenih kriminalnih operacija, kao što su „pranje“ novca, koruptivni i drugi finansijski delikti i kada se deluje u sprezi sa određenim poslovnim subjektima, prvenstveno bankama i drugim finansijskim organizacijama. Pored nabrojanih slučajeva i drugi oblici organizovanog kriminaliteta, poput trgovine narkoticima, ljudima, krijumčarenja vozila, cigareta, oružja i slično zahtevaju primenu ovakvih mera. Ako se uzme u obzir činjenica da je kriminal, posebno organizovani, transnacionalni, u ekspanziji, da su kriminalne grupe i bande veoma organizovane, pri čemu u vršenju krivičnih dela koriste najsavremenija tehnička sredstva i opremu, onda je sasvim jasno da je primena novijih metoda otkrivanja i dokazivanja postala sušta potreba svake države ako želi da izbori sa ovim društvenim zlom. Zbog toga je u svetu opšteprihvaćeno shvatanje i stanovište da je primena ovih metoda i mera od strane država neminovna i opravdana, jer su opasnosti od organizovanog kriminaliteta sve više zastrašujuće (Skakavac, 2007).

Predmet ovog rada su posebne dokazne radnje i sredstva, njihove karakteristike i vrste, kao i njihova primena u krivičnom postupku, po-

sebno u vezi sa problematikom dokazivanja krivičnih dela organizovanog kriminaliteta. Cilj rada je da se kroz primere iz savremene prakse sagledaju uticaji posebnih dokaznih radnji i sredstava u postupku dokazivanja krivičnih dela iz oblasti organizovanog kriminaliteta.

2. Kratak istorijat specijalnih istražnih tehnika – posebnih dokaznih radnji u svetlu poštovanja ljudskih prava i sloboda

Odrednica *specijalne istražne tehnike* aktuelna je u novije vreme, a sadržana je i u Konvenciji Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organizovanog kriminaliteta. Radnje i mere obuhvaćene ovim pojmom prihvatile su mnoge zemlje i pre donošenja pomenute konvencije, dok su druge ove metode ugradile u svoje nacionalno zakonodavstvo pod različitim nazivima tek nakon donošenja tj. ratifikacije ovog dokumenta. Značajno je istaći da je Konvencija, kao jedan bitan međunarodni akt, poslužila kao osnov državama da u svoje zakonodavstvo ugrade specijalne istražne tehnike u cilju efikasnog suprotstavljanja svim vidovima kriminaliteta, a naročito organizovanom kriminalitetu (Skakavac, 2012).

Specijalne istražne tehnike, između ostalog, obuhvataju i korišćenje posebnih sredstava, kao i radnje i mere, što im daje posebnu operativnu dimenziju. Nije od nekog posebnog značaja kako će se metode specijalnih istražnih tehnika zvati, odnosno koji će se termini koristiti u pojedinim nacionalnim zakonodavstvima. Bitno je da one budu procesno regulisane i da se njihovim korišćenjem mogu obezbediti dokazi, naročito kod onih krivičnih dela kod kojih je teško ili nemoguće na drugi način obezbediti valjane dokaze (Bošković, Skakavac, 2016: 130–131). Inače, specijalne istražne tehnike se prepoznaju pod različitim nazivima, zavisno od država koje su ih ugradile u sopstveno zakonodavstvo. Tako, na primer, u Republici Srbiji nose naziv *posebne dokazne radnje*, u Republici Srpskoj *posebne istražne radnje*, a u Crnoj Gori, kao i u Konvenciji, *specijalne istražne tehnike*.

Prvi međunarodni dokument koji je predvideo primenu jedne takve mere jeste Konvencija UN protiv nezakonitog prometa opojnih droga i psihotropnih supstanci iz 1988. godine – Bečka konvencija („Službeni list SFRJ“ – Međunarodni ugovori, br. 14/1990). U članu 11

ove konvencije, prvi put je predviđena primena neke o posebnih istražnih dokaznih radnji i to mera kontrolisane isporuke na međunarodnom nivou. Dalji korak na ovom planu učinila je Konvencija UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala iz 2000. godine („Službeni list SRJ“ – Međunarodni ugovori, br. 6/2001), kao jedan od najvažnijih međunarodnih dokumenata koji tretira problematiku organizovanog kriminaliteta. Konvencija je ukazala na neophodnost primene posebnih istražnih radnji kada je u pitanju organizovani kriminalitet, a u članu 20, pod nazivom *Specijalne istražne tehnike*, precizirala je da države potpisnice treba da preduzmu neophodne mere kako bi nadležnim organima na svojoj teritoriji omogućile sprovođenje kontrolisane isporuke i drugih specijalnih istražnih tehnika, kao što su elektronsko praćenje ili drugi oblici nadzora i tajne operacije u cilju efikasne borbe protiv organizovanog kriminaliteta. U ovom kontekstu treba spomenuti i sastanak predsednika sedam najrazvijenijih zemalja sveta koji je održan u Rusiji 1996. godine i na kom je utvrđeno *Četrdeset preporuka za unapređivanje suzbijanja međunarodnog organizovanog kriminaliteta*.

Značajan doprinos, u ovom smislu, dat je i Rezolucijom Druge sekcije XVII kongresa Međunarodnog udruženja za krivično pravo iz Pekinga 2004. godine, a naročito se ističu:

„Tačka 3. Država treba da obezbedi sva moguća sredstva za efikasnu istragu, sudsko gonjenje i donošenje odluka u vezi sa korupcijom i srodnim krivičnim delima; 4. Zakon treba da predvidi odgovarajuće metode istrage i one mogu u najozbiljnijim slučajevima obuhvatiti i tajne istrage i prisluškivanje razgovora; 5. Države treba da razmotre mogućnost davanja olakšica licima koja saraduju u istrazi i sudskom gonjenju korupcije i srodnih krivičnih dela, a za lica osumnjičena za izvršenje krivičnog dela olakšice mogu da obuhvate izuzeće ili ublažavanje kazne; 6. Države treba da zaštite svedoke u slučajevima korupcije, a lica koja prijave delo korupcije treba da budu zaštićena od negativnih posledica; 7. Tajnost zagarantovana u bankama ne treba da bude prepreka za izvršenje istražnih i privremenih mera koje su naređene od strane kompetentnog organa a koje se odnose na korupciju i srodna krivična dela u okviru istrage unutar neke države ili kao odgovor na zahtev za među-

narodnu zakonsku pomoć; 8. Tajnost poreskih dosijea može biti ukinuta u istragama ozbiljnih slučajeva korupcije; 10. Imuniteti, gde su primenjivi, ne treba da spreče gonjenje nakon isteka službe prekršioca zakona; 11. U istrazi, sudskom gonjenju i donošenju odluka vezanim za korupciju i srodna krivična dela treba obezbediti adekvatnu zaštitu, uključujući i sudsku kontrolu ljudskih prava, pogotovo prava na privatnost kao i prava na pošteno suđenje i prava na odbranu“ (Bejatović).

Savet Evrope ohrabruje države da primenjuju posebne istražne mere u okvirima zakonske procedure u cilju realizacije efikasnije borbe protiv organizovanog kriminala i teških krivičnih dela, ali se, pak, preporučuje da se pravi balans u nivoima njihove primene naspram garancija osnovnih prava i sloboda čoveka predviđenih u Evropskoj konvenciji za ljudska prava i kroz praksu Evropskog suda za ljudska prava. U Konvenciji za prevenciju terorizma Saveta Evrope, u preambuli, ističe se da u borbi protiv terorizma treba da se vodi računa o demokratskim vrednostima i fundamentalnim pravima i slobodama čoveka.

Komitet ministara pri Savetu Evrope doneo je Preporuku br. (2005)10 za primenu specijalnih istražnih mera u odnosu na ozbiljna krivična dela računajući i terorizam. Saglasno ovoj preporuci, implicira se upotreba ovih mera u restriktivnom smislu, ukoliko postoji osnovana sumnja da je izvršeno ozbiljno krivično delo od strane jednog lica ili grupe. Ova preporuka upućuje na potrebu posebnog nadzora u primeni ovih mera, kao i garancija za zaštitu proceduralnih prava u toku postupka naspram prime ne dokaza dobijenih specijalnim istražnim merama.

Na ovom planu je značajan i Sastanak ministara unutrašnjih poslova i visokih zvaničnika Jugoistočne Evrope, koji je održan na Brionima 23. septembra 2005. godine, posvećen Regionalnoj strategiji o mehanizmima sprečavanja organizovanog i ekonomskog kriminala. Izrada takve strategije je podržana kroz *CARPO projekat* Evropske Komisije i Saveta Evrope³ koji obuhvata sledeće segmente: analizu kriminala i krivičnoobaveštajni rad; finansijske istrage i oduzimanje imovinske koristi; specijalne istražne tehnike/sredstva; zaštitu svedoka i saradnju u krivičnopravnim stvarima.

³ Razvoj pouzdanih i funkcionalnih policijskih sistema i jačanje borbe protiv teških oblika kriminala i policijske saradnje (CARPO projekat).

Pravo na privatnost proklamovano je Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima, koju je 10. decembra 1948. godine usvojila Generalna skupština Ujedinjenih nacija. Odredbom člana 12 ove deklaracije propisano je da niko ne može biti izložen proizvoljnom mešanju u privatni život, porodicu, stan, prepisku niti napadima na čast i ugled. Osim toga predviđeno je da svako ima pravo na zakonsku zaštitu protiv ovakvog mešanja ili napada. Prema opšteprihvaćenom tumačenju međunarodnih konvencija o ljudskim pravima, privatni život obuhvata: identitet, integritet, intimu, autonomiju i seksualnost fizičkog lica, kao i komunikaciju sa drugim licima. Prema st. 1 čl. 8 Evropske konvencije o ljudskim slobodama i pravima, „svako ima pravo na poštovanje svog privatnog i porodičnog života, doma i prepiske“. Drugi stav pomenutog člana Konvencije sadrži jasno izražen princip proporcionalnosti: „Javna vlast se ne meša u vršenje ovoga prava, osim ako je u skladu sa zakonom i ako je neophodna mera u interesu nacionalne bezbednosti, javne sigurnosti ili ekonomske dobrobiti zemlje, sprečavanja nereda ili izvršavanja krivičnih dela, zaštite zdravlja ili morala ili zaštite prava i sloboda drugih u demokratskom društvu“.

Relevantno je napomenuti da Evropski sud za ljudska prava kada razmatra primenu posebnih dokaznih radnji ili specijalnih istražnih tehnika (u skladu sa članovima 6 i 8 Evropske konvencije o ljudskim pravima i slobodama) priznaje da su ove mere potrebne ukoliko se želi adekvatno uhvatiti u koštac sa kriminalom u svim njegovim pojavnim oblicima. Sud radi toga ne zabranjuje tajnu prislistru, telefonsko prisluškivanje, računarsko pretraživanje ličnih i drugih podataka (raster pretrage) i slično, ali zahteva da narušavanje privatnosti i stepen tog narušavanja budu nužni i proporcionalni, te da je njihovo izvršavanje praćeno proceduralnim zaštitama. Prema tome, krajnji cilj ovih mera jeste da se međunarodna zajednica i države članice na efikasniji način suprotstave savremenim formama organizovanog kriminaliteta, vodeći računa o tome da u što manjoj meri ugrožavaju ljudska prava i slobode.

3. Zakonska regulacija posebnih dokaznih radnji u Republici Srbiji

U Republici Srbiji, krivičnoprocesna regulacija posebnih dokaznih radnji faktički je započeta tek donošenjem Zakonika o krivičnom po-

stupku 2001. godine („Službeni list SRJ“, br. 70/2001). Do tada u krivičnoprocenom zakonodavstvu Srbije nisu bila predviđena nikakva posebna procesna pravila, a samim tim ni neke posebne metode otkrivanja i dokazivanja krivičnih dela iz sfere organizovanog kriminaliteta. Treba napomenuti da je još i Ustav SFRJ iz 1974. godine u članu 185 st. 2 omogućavao preduzimanje određenih mera, odnosno odstupanje od načela nepovredivosti tajne pisma i drugih sredstava komunikacije, ako je to bilo nužno radi vođenja krivičnog postupka ili radi bezbednosti zemlje.

Iako je u Srbiji ozbiljan pomak na ovom planu učinjen tek donošenjem Zakonika o krivičnom postupku iz 2001. godine, već 2002. godine izmenama i dopunama Zakonika o krivičnom postupku („Službeni list SRJ“, br. 68/2002) uvedeno je posebno poglavlje pod nazivom *Posebne odredbe o postupku za krivična dela organizovanog kriminala* koje sadrži odredbe posvećene organizovanom kriminalitetu.⁴ Pored navedenog, u nameri da se država još efikasnije suprotstavi organizovanom kriminalitetu 2002. godine donet je Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala („Službeni glasnik RS“, br. 42/2002, 27/2003, 39/2003, 67/2003, 29/2004, 58/2004 – dr. zakon, 45/2005, 61/2005, 72/2009, 72/2011 – dr. zakon, 101/2011 – dr. zakon, 32/2013, 94/2016), kojim su takođe predviđena posebna pravila u vezi sa ovom problematikom.⁵

Prema odredbama važećeg Zakonika o krivičnom postupku Republike Srbije („Službeni glasnik RS“, br. 72/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014), posebne dokazne radnje mogu se odrediti prema licu za koje postoje osnovi sumnje da je izvršilo neko od krivičnih dela za koja je posebnim zakonom određeno postupanje javnog tužilaštva

⁴ Glava XXIXa ZKP – Posebne odredbe o postupku za krivična dela organizovanog kriminala.

⁵ Ovaj zakon je u relativno kratkom roku u više navrata menjan, što takođe potvrđuje odlučnost države Srbije da krivičnoprocenstu regulativu iz ove oblasti što više uskladi sa međunarodnim standardima i da se efikasnije i organizovanije suprotstavi ovoj pojavi. Ovo se posebno odnosilo na primenu nekih savremenih tehničkih sredstava i specijalnih istražnih radnji i mera, kao što su slušanje telefonskih razgovora, kontrola drugih vidova komuniciranja, optičko snimanje, kontrolisana isporuka i slično. Radi se, dakle, o savremenijim, pre svega, policijskim metodama koje se primenjuju u razbijanju organizovanih kriminalnih grupa i organizacija gde je neophodna klasična obaveštajna i tajna aktivnost koja podrazumeva, između ostalog, i infiltriranje policije u mreže i strukture zločinačkih organizacija i grupa.

posebne nadležnosti, kao i za druga krivična dela predviđena članom 162 ZKP-a, pod uslovom da se na drugi način ne bi mogli prikupiti dokazi za krivično gonjenje ili bi njihovo prikupljanje bilo znatno otežano.⁶ Izuzetno, posebne dokazne radnje se mogu odrediti i prema licu za koje postoje osnovi sumnje da priprema neko od krivičnih dela iz čl. 162 stav 1 ZKP-a, a okolnosti slučaja ukazuju da se na drugi način krivično delo ne bi moglo otkriti, sprečiti ili dokazati ili bi to izazvalo nesrazmerne teškoće ili veliku opasnost. Veoma je značajna procesna odredba koja prilikom odlučivanja o određivanju i trajanju posebnih dokaznih radnji obavezuje organ postupka da posebno ceni da li bi se isti rezultat mogao postići na način kojim se manje ograničavaju prava građana (Bošković, Skakavac, 2009: 202–204).

Materijal prikupljen na osnovu posebnih dokaznih radnji mora se upotrebiti u određenom zakonskom roku tj. ako javni tužilac ne pokrene krivični postupak u roku od šest meseci od dana kada se upoznao sa takvim materijalom ili ako izjavi da ga neće koristiti u postupku, odnosno da protiv osumnjičenog neće zahtevati vođenje postupka, sudija za

⁶ Posebne dokazne radnje, prema čl. 162 ZKP-a, mogu se odrediti za sledeća krivična dela: 1) za koja je posebnim zakonom određeno postupanje javnog tužilaštva posebne nadležnosti;

2) teško ubistvo, otmica, prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju, iznuda, falsifikovanje novca, pranje novca, neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga, ugrožavanje nezavisnosti, ugrožavanje teritorijalne celine, napad na ustavno uređenje, pozivanje na nasilnu promenu ustavnog uređenja, diverzija, sabotaza, špijunaža, odavanje državne tajne, izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti, povreda teritorijalnog suvereniteta, udruživanje radi protivustavne delatnosti, pripremanje dela protiv ustavnog uređenja i bezbednosti Srbije, teška dela protiv ustavnog uređenja i bezbednosti Srbije, nedozvoljena proizvodnja, držanje, nošenje i promet oružja i eksplozivnih materija, nedozvoljeni prelaz državne granice i krijumčarenje ljudi, zloupotreba službenog položaja, trgovina uticajem, primanje mita, davanje mita, trgovina ljudima, uzimanje talaca i krivično delo iz člana 98, st. 3–5 Zakona o tajnosti podataka;

3) sprečavanje i ometanje dokazivanja (član 336, stav 1 Krivičnog zakonika) ako je učinjeno u vezi sa krivičnim delom iz tač. 1 i 2 ovog stava.

Posebna dokazna radnja iz člana 183 ovog zakonika – prikriveni islednik može se odrediti samo za krivično delo iz stava 1, tačka 1 ovog člana. Pod uslovima iz ovog zakonika posebna dokazna radnja iz člana 166 – tajni nadzor komunikacije može se odrediti i za sledeća krivična dela: neovlašćeno iskorišćavanje autorskog dela ili predmeta srodnog prava, oštećenje računarskih podataka i programa, računarska sabotaza, računarska prevara i neovlašćeni pristup zaštićenom računaru, računarskoj mreži i elektronskoj obradi podataka.

prethodni postupak će doneti rešenje o uništenju prikupljenog materijala. Uslov da prikupljeni materijal na takav način ima dokaznu snagu i da se na njemu može zasnivati sudska odluka jeste da u sprovođenju posebnih dokaznih radnji nije postupljeno suprotno procesnim odredbama. Ukoliko je preduzimanjem posebnih dokaznih radnji prikupljen materijal o krivičnom delu ili učiniocu koji nije bio obuhvaćen odlukom o određivanju posebnih dokaznih radnji, takav materijal se može koristiti u postupku samo ako se odnosi na krivično delo iz člana 162 Zakonika. Podaci o predlaganju, odlučivanju i sprovođenju posebnih dokaznih radnji predstavljaju tajne podatke (Bošković, Skakavac, 2016: 132–133).

Zakonik o krivičnom postupku Republike Srbije propisuje sledeće posebne dokazne radnje (specijalne istražne tehnike): 1) tajni nadzor komunikacije; 2) tajno praćenje i snimanje; 3) simulovane poslove; 4) računarsko pretraživanje podataka; 5) kontrolisanu isporuku i 6) prikrivenog islednika.

3.1. Tajni nadzor komunikacije

U skladu sa uslovima iz člana 161, st. 1 i 2 Zakonika o krivičnom postupku, na obrazloženi predlog javnog tužioca sud može odrediti nadzor i snimanje komunikacije koja se obavlja putem telefona ili drugih tehničkih sredstava ili nadzor elektronske ili druge adrese osumnjičenog i zaplenu pisama i drugih pošiljki (čl. 166 ZKP). Dakle, tajni nadzor podrazumeva (prisluškivanje) i snimanje razgovora koji se vode na daljinu. Tim radnjama obuhvaćen je nadzor i tehničko snimanje svih sredstava za tehničku komunikaciju na daljinu, a u tehničkom pogledu nadzor se odnosi na sva tehnička sredstva u bilo kom obliku (stacioniranom, mobilnom, digitalnom, analognom, tonskom, slikovnom) koje korisnici upotrebljavaju, bilo preko poštanskih, bilo preko drugih organizacija na koje se proteže ustavnopravna i krivičnopravna zaštita (Krapac, 2002: 51).

Posebnu dokaznu radnju iz člana 166 Zakonika o krivičnom postupku određuje sudija za prethodni postupak obrazloženom naredbom. Naredba mora da sadrži raspoložive podatke o licu prema kojem se tajni nadzor komunikacije određuje, zakonski naziv krivičnog dela,

označenje poznatog telefonskog broja ili adrese osumnjičenog, odnosno telefonskog broja ili adrese za koje postoje osnovi sumnje da ih osumnjičeni koristi, razloge na kojima se zasniva sumnja, način sprovođenja, obim i trajanje posebne dokazne radnje. Tajni nadzor komunikacije može trajati tri meseca a, zbog važnih razloga, može se produžiti najviše za tri meseca. Ako je reč o krivičnim delima iz člana 162, stav 1, tačka 1 Zakonika o krivičnom postupku, tajni nadzor se može izuzetno produžiti još najviše dva puta u trajanju od po tri meseca. Sprovođenje nadzora se prekida čim prestanu razlozi za njegovu primenu (član 167, st. 1–3 ZKP).

Naredbu iz člana 167, st. 1 Zakonika o krivičnom postupku izvršava organ policije, Bezbednosno-informativne agencije ili Vojno-bezbednosne agencije. O sprovođenju tajnog nadzora komunikacije sačinjavaju se dnevni izveštaji koji se zajedno sa prikupljenim snimcima komunikacije, pismima i drugim pošiljkama, koje su upućene osumnjičenom ili koje on šalje, dostavljaju sudiji za prethodni postupak i javnom tužiocu na njihov zahtev.

Poštanska, telegrafska i druga preduzeća, društva i lica registrovana za prenošenje informacija dužna su da organu iz čl. 168, st. 1 Zakonika o krivičnom postupku omoguće sprovođenje nadzora i snimanja komunikacije i da, uz potvrdu prijema, predaju pisma i druge pošiljke (član 168, st. 1–2 ZKP). Dakle, ZKP propisuje da su poštanska, telegrafska i druga preduzeća, društva i lica registrovana za prenošenje informacija dužna da organima unutrašnjih poslova, Bezbednosno-informativne agencije ili Vojnobezbednosne agencije omoguće izvršenje navedenih mera (Sinđelić, 2012: 118).

Po završetku tajnog nadzora komunikacije, organ iz čl. 168, stav 1 Zakonika o krivičnom postupku dostavlja sudiji za prethodni postupak snimke komunikacije, pisma i druge pošiljke i poseban izveštaj koji sadrži: vreme početka i završetka nadzora, podatke o službenom licu koje je nadzor sprovelo, opis tehničkih sredstava koja su primenjena, broj i raspoložive podatke o licima obuhvaćenim nadzorom i ocenu o svrsishodnosti i rezultatima primene nadzora.

3.2. Tajno praćenje i snimanje

Pod uslovima iz čl. 161, st. 1–2 Zakonika o krivičnom postupku, na obrazloženi predlog javnog tužioca sud može odrediti tajno praćenje i snimanje osumnjičenog radi: 1) otkrivanja kontakata ili komunikacije osumnjičenog na javnim mestima i mestima na kojima je pristup ograničen ili u prostorijama, osim u stanu; 2) lociranja lica ili stvari. Mesta ili prostorije iz člana 171, stav 1, tačka 1 Zakonika o krivičnom postupku, odnosno prevozna sredstva drugih lica mogu biti predmet tajnog nadzora i snimanja samo ako je verovatno da će osumnjičeni tu biti prisutan ili da koristi ta prevozna sredstva (čl. 171, st. 1–2 ZKP).

Posebnu dokaznu radnju iz člana 171 Zakonika o krivičnom postupku određuje sudija za prethodni postupak obrazloženom naredbom koja sadrži: podatke o osumnjičenom, zakonski naziv krivičnog dela, razloge na kojima se zasniva sumnja, označenje prostorija, mesta ili prevoznog sredstva, ovlašćenje za ulazak i postavljanje tehničkih uređaja za snimanje, način sprovođenja i obim i trajanje posebne dokazne radnje. Tajno praćenje i snimanje može trajati tri meseca, a zbog važnih razloga se može produžiti najviše za tri meseca. Ako je reč o krivičnim delima iz člana 162, stav 1, tačka 1 Zakonika o krivičnom postupku tajno praćenje i snimanje se može izuzetno produžiti još najviše dva puta u trajanju od po tri meseca. Sprovođenje praćenja i snimanja se prekida čim prestanu razlozi za njegovu primenu (čl 171, st. 1–3 ZKP). Naredbu iz člana 172, stav 1 Zakonika o krivičnom postupku izvršava organ policije, BIA ili VBA. O sprovođenju tajnog praćenja i snimanja sačinjavaju se dnevni izveštaji koji se zajedno sa prikupljenim snimcima dostavljaju sudiji za prethodni postupak i javnom tužiocu.

3.3. Simulovani poslovi

Prema uslovima iz člana 161, st. 1–2 ZKP, na obrazloženi predlog javnog tužioca sud može odrediti: 1) simulovanu kupovinu, prodaju ili pružanje poslovnih usluga; 2) simulovano davanje ili primanje mita (član 174 ZKP).

Simulovani otkup (prodaja, pružanje usluga) sastoji se od kupovine predmeta koji je rezultat krivičnog dela ili može da posluži za izvršenje krivičnog dela, a kupovinu vrši prikriveni policijski službenik ili drugo lice koje je od strane policije za to pripremano. Simulovani posao je pogodan da se otkriju krivična dela koja se odnose na trgovinu drogom i drugim psihoaktivnim supstancama, ukradenim umetničkim delima, automobilima, oružjem, ljudima i slično. Simulovano davanje ili primanje mita, takođe, podrazumeva delatnost policijskog službenika ili lica od strane policije za to obučenog (kome policija daje instrukcije za postupanje) i ovakav simulovani posao je pogodan za otkrivanje krivičnih dela koja se odnose na korupciju. Nema krivične odgovornosti za delatnost policijskog službenika ili drugog lica za ovakvo delovanje. Jedina stvar o kojoj mora da se vodi računa da bi se odgovornost izbegla jeste da lice koje sklapa simulovani posao može da izrazi samo nameru za tako nešto bez dodatnog iniciranja ili, kako to u Zakonu piše, podstrekavanja da se posao sklopi – primi mito, proda droga i slično (Dačić-Kostić, 2012: 38–39).

Posebnu dokaznu radnju iz čl. 174 ZKP određuje sudija za prethodni postupak obrazloženom naredbom (član 175, stav 1 ZKP). Naredba sadrži podatke o osumnjičenom, zakonski naziv krivičnog dela, razloge na kojima se zasniva sumnja, način sprovođenja, snimanje, dokumentovanje, obim i trajanje posebne dokazne radnje (član 175, stav 2 ZKP). Naredbu izvršava organ policije, BIA ili VBA. O zaključenju simulovanih poslova sačinjavaju se dnevni izveštaji, koji se zajedno sa prikupljenim snimcima dostavljaju sudiji za prethodni postupak i javnom tužiocu (član 176, stav 1 ZKP). Zaključenje simulovanih poslova može trajati tri meseca a zbog važnih razloga se može produžiti najviše za tri meseca. Ako je reč o krivičnim delima iz člana 162, stav 1, tačka 1 ZKP, zaključenje simulovanih poslova se može izuzetno produžiti još najviše dva puta u trajanju od po tri meseca. Zaključenje simulovanih poslova se prekida čim prestanu razlozi za njihovu primenu (član 175, stav 3 ZKP). Po zaključenju simulovanih poslova organ iz člana 176, stav 1 ZKP dostavlja sudiji za prethodni postupak celokupnu dokumentaciju o preduzetoj posebnoj dokaznoj radnji, video, zvučne ili elektronske zapise i druge dokaze i poseban izveštaj koji sadrži: vreme zaključenja simulovanih poslova, podatke o licu koje je simulovane poslove zaključilo,

osim ako je to učinio prikriveni islednik, opis tehničkih sredstava koja su primenjena, broj i raspoložive podatke o licima uključenim u zaključene simulovanih poslova. Sudija za prethodni postupak će materijal i izveštaj dostaviti javnom tužiocu (član 177 ZKP) (Dačić-Kostić, 2012: 38–39).

3.4. Računarsko pretraživanje podataka

Računarsko pretraživanje podataka građana je savremena istražna radnja kojom se proverava baza podataka javnih i drugih službi i to prema određenim kontrolnim obeležjima – karakteristikama (rasterima) s ciljem pronalaženja tragova ili važnih saznanja koja bi mogla da dovedu do izvršioca određenog krivičnog dela (Lukić, 2011: 100). Na obrazloženi predlog javnog tužioca, ako su ispunjeni uslovi iz člana 161, st. 1–2 ZKP, sud može odrediti računarsko pretraživanje već obrađenih ličnih i drugih, s njima neposredno povezanih, podataka i njihovo poređenje sa podacima koji se odnose na krivično delo i na osumnjičenog da bi se kao mogući osumnjičeni isključila lica u pogledu kojih ne postoji verovatnoća da su povezana sa krivičnim delom (član 178 ZKP).

Ovu posebnu dokaznu radnju određuje sudija za prethodni postupak obrazloženom naredbom koja sadrži podatke o osumnjičenom, zakonski naziv krivičnog dela, opis podataka koje je potrebno računarski pretražiti i obraditi, označenje državnog organa koji je dužan da sprovede pretragu traženih podataka, obim i vreme trajanja posebne dokazne radnje. Računarsko pretraživanje podataka može trajati najviše tri meseca, a iz važnih razloga se može izuzetno produžiti još najviše dva puta u trajanju od po tri meseca. Sprovođenje računarskog pretraživanja podataka se prekida čim prestanu razlozi za njegovu primenu (član 179, st. 1–3 ZKP).

Naredbu izvršava organ policije, BIA, VBA, carinske, poreske ili druge službe ili drugi državni organ, odnosno pravno lice koje na osnovu zakona vrši javna ovlašćenja, a koji po završetku računarskog pretraživanja podataka dostavlja sudiji za prethodni postupak izveštaj koji sadrži: podatke o vremenu početka i završetka računarskog pretraživanja podataka, podatke koji su pretraženi i obrađeni, podatke o službenom licu koje je sprovedo posebnu dokaznu radnju, opis primenjenih

tehničkih sredstava, podatke o broju i identitetu obuhvaćenih lica i rezultatima primenjenog računarskog pretraživanja podataka. Sudija za prethodni postupak će navedeni izveštaj dostaviti javnom tužiocu (član 180, st. 1–3 ZKP).

3.5. Kontrolisana isporuka

Cilj primene kontrolisane isporuke jeste da se u okviru teritorije Republike Srbije, ali i van njenih granica pronikne u strukturu organizovane kriminalne grupe. Primenu mera kontrolisane isporuke prate brojne druge dokazne radnje poput praćenja i snimanja, nadzora nad komunikacijom, učešća prikrivenih islednika i slično. Koje će se dokazne radnje primenjivati, zavisi od sredstava i načina slanja (Dačić-Kostić, 2012: 40).

Republički javni tužilac, tužilac za organizovani kriminal ili tužilac za ratne zločine, ako su ispunjeni uslovi iz člana 161, st. 1 i 2 Zakonika o krivičnom postupku, može radi prikupljanja dokaza za postupak i otkrivanja i hapšenja osumnjičenih odrediti kontrolisanu isporuku. Ovom merom se dozvoljava da, uz znanje i pod nadzorom nadležnih organa, nezakonite ili sumnjive pošiljke: 1) budu isporučene u okviru teritorije Republike Srbije; 2) uđu, pređu ili izađu sa teritorije Republike Srbije. Javni tužilac naredbom određuje način sprovođenja kontrolisane isporuke (član 181, st. 1 i 2 ZKP).

Kontrolisanu isporuku sprovode organi policije i drugi državni organi koje odredi javni tužilac a sprovode je uz saglasnost nadležnih organa zainteresovanih država i na osnovu uzajamnosti, u skladu sa potvrđenim međunarodnim ugovorima kojima se detaljnije uređuje njen sadržaj (član 182, st. 1 i 2 ZKP). Po izvršenju kontrolisane isporuke organi policije tj. drugog državnog organa dostavljaju javnom tužiocu izveštaj koji sadrži: podatke o vremenu početka i završetka kontrolisane isporuke, podatke o službenom licu koje je sprovelo radnju, opis primenjenih tehničkih sredstava, podatke o broju i identitetu obuhvaćenih lica i rezultatima primenjene kontrolisane isporuke (član 182, stav 3 ZKP). Kontrolisana isporuka, dakle, onako kako je propisana u našem zakonodavstvu, primenjuje se samo u slučaju ispoljavanja krivičnih dela sa elementom inostranosti, odnosno ako se konkretna nezakoni-

ta ili sumnjiva pošiljka koju treba nadzirati realizuje najmanje iz jedne države u drugu. Smisao ove mere jeste da omogućiti sagledavanje svih lica umešanih u određenu nezakonitu delatnost, pre svih, organizatora i nalogodavca, što se postiže tajnim nadzorom, praćenjem i kontrolom objekta transporta, kao i osoba koje u njemu neposredno uzimaju učešće, nezavisno od toga da li se isporuka odvija u jednoj zemlji ili više njih (Marinković, 2010: 560–561).

3.6. Prikriveni islednik

Prikriveni islednik predstavlja specifičan metod infiltracije u kriminalnu sredinu sa ciljem otkrivanja i dokazivanja krivičnih dela, ali i obezbeđenja informacija o strukturi, članovima, njihovim ulogama i uopšte kriminalnoj delatnosti, pre svega organizovanih kriminalnih i terorističkih grupa. Iako je zakonsko regulisanje ovog metoda kao dokazne radnje novijeg datuma, treba naglasiti da je reč o istražnoj tehnici koja se u neformalnom obliku primenjuje već dugo prevashodno u praksi obaveštajno-bezbednosnih službi, a zatim i u praktičnoj policijsko-kriminalističkoj delatnosti (Banović, 2013: 148).

Ako su ispunjeni uslovi iz člana 161, st. 1 i 2 Zakona o krivičnom postupku, na obrazloženi predlog javnog tužioca sud može odrediti angažovanje prikrivenog islednika ako se korišćenjem drugih posebnih dokaznih radnji ne mogu prikupiti dokazi za krivično gonjenje ili bi njihovo prikupljanje bilo znatno otežano (čl. 183 ZKP).

Posebnu dokaznu radnju iz člana 183 ZKP određuje sudija za prethodni postupak obrazloženom naredbom. Naredba sadrži podatke o licima i grupi prema kojima se primenjuje, opis mogućih krivičnih dela, način, obim, mesto i trajanje posebne dokazne radnje. U naredbi može biti određeno da prikriveni islednik može upotrebiti tehnička sredstva za snimanje razgovora, odnosno sredstva za fotografisanje ili tonsko, optičko ili elektronsko snimanje. Angažovanje prikrivenog islednika traje koliko je potrebno da se prikupe dokazi, a najduže godinu dana. Na obrazložen predlog javnog tužioca sudija za prethodni postupak može produžiti trajanje posebne dokazne radnje za najduže šest meseci. Angažovanje prikrivenog islednika se prekida čim prestanu ra-

zlozi za njegovu primenu (član 184, st. 1–3 ZKP). Prikrivenog islednika pod pseudonimom ili šifrom određuje ministar nadležan za unutrašnje poslove, direktor Bezbednosno-informativne agencije ili direktor Vojnobezbednosne agencije, odnosno lice koje oni ovlaste. Prikriveni islednik je, po pravilu, ovlašćeno službeno lice organa unutrašnjih poslova, Bezbednosno-informativne agencije ili Vojnobezbednosne agencije, a ako to zahtevaju posebne okolnosti slučaja i drugo lice koje može biti i strani državljanin. Radi zaštite identiteta prikrivenog islednika, nadležni organi mogu izmeniti podatke u bazama podataka i izdati lične isprave sa izmenjenim podacima. Ovi podaci predstavljaju službenu tajnu. Zabranjeno je i kažnjivo da prikriveni islednik podstrekava na izvršenje krivičnog dela (član 185, st. 1–4 ZKP).

Prikriveni islednik u toku angažovanja podnosi periodične izveštaje svom neposrednom starešini. Izveštaji se izuzetno neće podnositi ako bi to ugrozilo bezbednost prikrivenog islednika ili drugih lica. Po završetku angažovanja prikrivenog islednika, starešina dostavlja sudiji za prethodni postupak fotografije, optičke, tonske ili elektronske snimke, prikupljenu dokumentaciju i sve pribavljene dokaze i izveštaj koji sadrži: vreme početka i završetka angažovanja prikrivenog islednika; šifru ili pseudonim prikrivenog islednika; opis primenjenih postupaka i tehničkih sredstava; podatke o broju i identitetu lica obuhvaćenih posebnom dokaznom radnjom i opis postignutih rezultata. Sudija za prethodni postupak će materijal i izveštaj dostaviti javnom tužiocu (član 186, st. 1–3 ZKP).

Prikriveni islednik se pod šifrom ili pseudonimom može izuzetno ispitati u krivičnom postupku kao svedok. Ispitivanje će se obaviti tako da se strankama i braniocu okrivljenog ne otkrije istovetnost prikrivenog islednika. Prikriveni islednik se poziva preko starešine koji neposredno pre ispitivanja svojom izjavom pred sudom potvrđuje istovetnost prikrivenog islednika. Podaci o istovetnosti prikrivenog islednika koji se ispituje kao svedok predstavljaju tajnu. Sudska odluka se ne može zasnivati samo na iskazu prikrivenog islednika (član 187, st. 1–3 ZKP). Važno je napomenuti da prikriveni islednik tokom angažovanja ne sme da izvrši krivično delo niti da podstrekava na izvršenje krivičnog dela, jer će za takve radnje biti krivično odgovoran. Mora u potpunosti poštovati zakonsku proceduru, jer će i zbog najmanjih proceduralnih

grešaka njegovo angažovanje biti neupotrebljivo u fazi dokazivanja kriminalnih radnji. Takođe, mora voditi računa da ne bude otkriven jer mu može biti ugrožena bezbednost (Skakavac, 2008).

4. Neki primeri primene specijalnih istražnih tehnika u savremenoj praksi

U mnogim državama su u mnogo slučajeva korišćene specijalne istražne tehnike koje su doprinele razrešavanju brojnih kriminalnih afera i hapšenju velikog broja kriminalaca. Naravno da najviše iskustva i uspeha u primeni ovih policijskih metoda rada imaju Sjedinjene Američke Države koje su u prethodnom stoleću bile žestoko napadnute svim oblicima organizovanog mafijaškog delovanja.

4.1. Infiltriranje FBI agenta, Džozefa Pistonea, u Bonano familiju

Najupečatljiviji primer infiltracije u kriminalnu sredinu jeste slučaj FBI agenta, Džozefa Pistonea (Joseph Pistone), koji je pod imenom Doni Brasko (Donnie Brasco) šest godina (1975–1981) bio infiltriran u Bonano (Bonano) familiju njujorške filijale Koza nostre (Cosa Nostra). Zahvaljujući unapred dobro pripremljenoj legendi i ličnim sposobnostima, Pistone je postao član Bonano familije. Pistone je sticao poverenje svojih šefova i napredovao. Vremenom je stigao toliko visoko da je posedovao informacije iz prve ruke u vezi sa pregovorima između familije Bonano i drugih kriminalnih familija. Pistone je tokom svojih aktivnosti često bio ozvučen tako da su njegovi razgovori sa mafijašima snimani ili je zapisivao važne detalje kako bi kasnije mogao tačno da svedoči. Zbog namere da ga uključe u sam vrh porodice, šefovi su mu naložili da izvrši ubistvo jednog svog člana – „grešnika“. Vrh FBI je u novonastaloj situaciji odlučio da prekine akciju i povuče Pistonea. U porodici Bonano je nastala prava pometnja kada su saznali da je Doni Brasko u stvari infiltrirani policijski agent. Pripadnik familije koji je Pistonea uveo u porodicu i garantovao za njega ubrzo je nestao, a njegov leš je sa odsečenim rukama i umotan u plastičnu kesu pronađen godinu dana kasnije u vodama zaliva. Time je simbolizovana kazna mafije zbog toga što je dozvolio da se

Pistone rukuje sa najvišima u rangu Bonano familije. Mnogi članovi Bonano familije koji su Pistoneu dozvolili pristup informacijama su ubijeni a drugi su izbačeni iz porodice. Tokom svog angažmana, Pistone i FBI su sakupili mnoštvo dokaza na osnovu kojih je raskrinkan metod krijumčarenja heroina u SAD poznat kao „Pizza Connection“, realizovan uvozom konzervi kečapa i sira za „potrebe“ lanca picerija u Bruklinu i šire a u kojima je, u stvari, bio heroin. Lišeno je slobode više od sto članova Bonano familije i drugih pripadnika Koza nostre (Sifakis, 1999).

4.2. ABSCAM - istraga FBI o korupciji u američkom Kongresu

Istraga FBI o korupciji u američkom Kongresu s kraja 70-ih i početka 80-ih godina prošlog veka (šifrovani naziv ABSCAM) bila je jedinstvena po obimu, širini i troškovima. Operacija ABSCAM otpočela je u julu 1978. u organizaciji FBI čiji su agenti, predstavljajući se kao predstavnici bogatog šeika sa Bliskog istoka izmišljenog identiteta, imali zadatak da prikupe dokaze u vezi sa prodajom krađenih umetničkih dela. Da bi celokupna priča izgledala što uverljivije, osnovana je fiktivna kompanija na Long Ajlendu pod nazivom *Abdul Enterprises, Ltd* (otuda i naziv cele operacije – AB(dul), što je u stvari bilo ime fiktivnog šeika i SCAM, što znači prevara) za koju je plasirana priča da je osnovana od strane šeika koji želi da uloži novac u vredna umetnička dela. Agenti uključeni u operaciju uspeli su pronaći doušnika (informatora) koji ih je povezo sa kradljivcima umetničkih dela voljnim da im prodaju ukradene vrednosti. Akcija je urodila plodom tako da je za nekoliko meseci *Abdul Enterprises* otkupio dve slike u ukupnoj vrednosti od milion dolara. Tokom kasnijeg rada sprečena je prodaja blizu 600 miliona dolara lažnih vrednosnih papira. Kontakti tajnih agenata sa kriminalcima ukazivali su na visoke političare koji su bili spremni da prime mito kako bi *Abdul Enterprisesu* dali dozvolu za organizovanje kockarskih usluga u Kemdenu i Atlantik Sitiju. Agenti su pokazali interes da se šeiku obezbedi i azil u SAD nakon čega su ih korumpirani političari povezali sa članovima američkog Kongresa voljnim da udovolje takvom njihovom zahtevu po ceni od 50.000 dolara unapred i 50.000 po obavljenom poslu. Više od trideset lica su bili „mete“ prikrivene istrage ABSCAM od kojih su senator Viliams (Williams) i šest članova Kongresa lišeni slobode i

osuđeni za korupciju i zaveru u odvojenim sudskim postupcima tokom 1981. godine. Osuđeno je i pet drugih vladinih službenika uključujući i gradonačelnika Kemdena. ABCAM predstavlja istragu jedinstvenu po obimu i širini u koji je bilo uključeno više od 100 FBI agenata. Ovaj slučaj je umnogome reafirmisao značaj prikrivenih istraga i rezultirao donošenjem čvršćih smernica i mera obezbeđenja od nezakonitog postupanja u okviru FBI (Brandl, 2004).

4.3. Tajni agent FBI infiltriran u kolumbijske i meksičke narko-kartele

Tajni agent FBI, Džim Sviting (Jim Sweeting), uz Džozefa Pistonea, ima možda i najveće iskustvo u svetu na ovom planu jer je više od dvadeset godina bio infiltriran u aktivnosti kolumbijskih i meksičkih narko-kartela u krijumčarenju droge u Sjedinjene Američke Države. U poslednjim decenijama prošlog veka, on je zahvaljujući svom znanju, iskustvu i policijskoj snalažljivosti neposredno doprineo hapšenju velikog broja meksičkih narko-dilera i krijumčara opojnih droga, pri čemu su zaplenjene ogromne količine kokaina i marihuane namenjene severnoameričkom tržištu. U brojnim spektakularnim akcijama istovremeno su oduzete i ogromne količine novca i vatrenog oružja, a mnogi krijumčari su osuđeni na dugogodišnje kazne zatvora, računajući i više doživotnih robija. Tokom svog višegodišnjeg angažovanja na ovim zadacima, kao specijalni agent FBI, Sviting je faktički u praksi proverio skoro sve specijalne istražne tehnike i u dobroj meri afirmisao njihovu primenu u savremenim uslovima borbe protiv organizovanog kriminaliteta.⁷

4.4. Kontrolisana isporuka amfetamina u zapadnoj Evropi

Godine 2008. od strane EUROJUST-a, EUROPOL-a, nordijskog oficira za vezu i nacionalnih policija Holandije, Švedske, Belgije, Nemačke i Danske uspešno je realizovana kontrolisana isporuka velike

⁷ Jim Sweeting je tokom 2008. i 2009. godine u dva navrata boravio na Fakultetu za pravne i poslovne studije dr Lazar Vrkić (Novi Sad, Beograd, Niš), gde je studentima ovog fakulteta kroz neposredne video- prezentacije predstavio neke svoje najznačajnije akcije u borbi protiv krijumčara droge.

količine amfetamina. U ovoj operaciji, EUROJUST je angažovao nordijskog oficira za vezu u Hagu koji je ostvario saradnju sa policijskim organima Švedske, Holandije i Belgije, dok je sam koordinirao komunikaciju između pravosudnih organa ovih zemalja. Cilj je bio realizovanje kontrolisane isporuke, otkrivanje svih učesnika u krijumčarenju, zaplena i hapšenje pripadnika kriminalne grupe. Koordinacioni sastanak sa predstavnicima Švedske, Danske, Nemačke, Holandije, Belgije, EUROPOL-a i nordijskog oficira za vezu održan je u sedištu EUROJUST-a. Naime, raspolagalo se informacijom da se amfetamini nalaze u jednom skladištu u Holandiji, te je organizovana prismotra istih. Sledećeg dana nađena je velika količina amfetamina. Holandska policija ugradila je tehničku opremu koja je omogućila praćenje aktivnosti osumnjičenih koji su robu utovarili na kamion i prevezli je od Holandije, preko Belgije, Nemačke i Danske do Švedske – sve pod neprekidnom policijskom prismotrom. Važni dokazi su prikupljeni i sedmoro ljudi je uhapšeno u Švedskoj tokom jula 2008. godine. Zaplenjeno je blizu 200 kilograma amfetamina (EUROJUST – Annual Report 2008: 31).

4.5. Akcija „Šetač“ – sklapanje simulovanih pravnih poslova

Srpska policija je prvi put u akciji „Šetač“ primenila meru sklapanja simulovanih pravnih poslova, predviđenu Zakonikom o krivičnom postupku, koja je slična angažovanju prikrivenog islednika tj. tajnog agenta. Uhapšene su dve organizovane kriminalne grupe koje su radile na teritoriji Beograda i Novog Sada. Policijski službenik je registrovao više preduzeća na čije je žiro račune uplaćivan novac po nalogima osumnjičenih a potom je sa istih računa podizan novac uz lažnu dokumentaciju. Tako je u nelegalnom prometu bilo 450 miliona dinara a deseti deo te sume osumnjičeni su stavili u novu mašinu za pranje novca, puštanjem u legalne novčane tokove uz pomoć programa za osnivanje novih preduzeća, kupovinu automobila i stanova.

Prema navodima MUP-a Srbije, organizatori i članovi ovih kriminalnih grupa su u periodu od 2006. do 2010. godine izvršili krivična dela zloupotrebe službenog položaja i pranja novca tako što su u Beogradu i Novom Sadu osnovali veći broj preduzeća na svoja ili imena trećih lica koja se nisu bavila privrednom delatnošću, već su isključivo sačinjavala

i overavala poslovnu dokumentaciju neistinite sadržine. Na osnovu ove dokumentacije, primane su žiralne uplate od oko 500 preduzeća sa teritorije Srbije a potom podizan gotov novac. Organizatori i članovi kriminalnih grupa zadržavali su proviziju od oko deset odsto a ostatak novca predavali vlasnicima ovih preduzeća, čime su im omogućili da izvuku gotov novac sa poslovnih računa bez plaćanja poreza. Iznos viši od 400 miliona dinara predstavlja protivpravnu imovinsku korist vlasnika oko 500 preduzeća, koji je izvučen iz legalnih novčanih tokova.

Prikriveni islednik je registrovao preduzeća i sklapao simulovane pravne poslove sa osumnjičenima na osnovu naredbe istražnog sudije Posebnog odeljenja za organizovani kriminal Višeg suda u Beogradu. Na taj način prikupljeni su neposredni dokazi o protivzakonitim radnjama organizatora i članova ovih kriminalnih grupa, kao i vlasnika oko 500 preduzeća koji su u cilju izbegavanja poreskih obaveza vršili uplate na račun preduzeća koje je osnovala policija. Ministar policije izjavio je da istorijski značaj akcije „Šetač“ nije u imenima uhapšenih niti u sumi novca za koju je država oštećena, nego u tome što je institut prikrivenog islednika i sklapanja simulovanih pravnih poslova prvi put efikasno primenjen u Srbiji.⁸

4.6. Afera „Indeks“ na Pravnom fakultetu u Kragujevcu

Jedan od najpoznatijih slučajeva primene tajnog nadzora komunikacije, tajnog snimanja i mere prikrivenog islednika u Srbiji datira još iz 2006. godine a odnosi se na poznatu aferu „Indeks“ na Pravnom fakultetu u Kragujevcu. Nakon primene posebnih dokaznih radnji, na navedenom fakultetu je bilo optuženo 86 lica. Postupak pred sudom još uvek nije okončan a u mnogim slučajevima preči zastarevanje zbog čega su u stručnoj javnosti prisutne ozbiljne rasprave. Dok jedni tvrde da se postupak nepotrebno odugovlači i razvodnjava i da preči zastarevanje, odbrana optuženih i deo stručnjaka ukazuje na nezakonitu primenu ovih mera. Oni smatraju da su audio i video-zapisi, koji čine ključnu grupu dokaza, nezakonito pribavljeni. Smatraju, takođe, i da je naredba istražnog sudije iz juna 2006. o tajnom nadzoru i snimanju nezakonita, jer se takva mera mogla odrediti samo u slučaju kada je delo već uči-

⁸ http://www.politika.rs/sr/clanak/139312/Hronika-šetač_otkrio_perače# (posećeno 21.07.2017)

njeno. A ovde je naredba, kako u njoj izričito stoji, doneta na osnovu pretpostavke da će delo tek biti počinjeno. Ova naredba je primenjivana tokom šest meseci i samo je dopunjivana sa još dve naredbe takođe zbog očekivanja da će lica na merama počiniti krivična dela, pozivajući se pri tom na prvu naredbu. Stoga odbrana smatra da je sve što je snimljeno na 40 diskova nezakonit dokaz. Cela operacija primene posebnih dokaznih radnji u ovom slučaju, prema mišljenju jednog broja stručnjaka, vrlo je sporna. Sporna je i primena mere policijskog islednika. Naime, policija je u startu angažovala svog inspektora koji je faktički postupao kao prikriveni islednik iako za tu ulogu, po Zakonu, nije mogao biti određen. Neki stručnjaci smatraju da je on provocirao krivična dela davanja i primanja mita, što je zakonom zabranjeno i kažnjivo. Inspektor je na sudu potvrdio da je u svemu postupao prema nalogima i pod kontrolom svojih pretpostavljenih u policiji i okružnog javnog tužioca kojima je dostavljao i pisane izveštaje.

4.7. Slučaj tzv. drumske mafije

U slučaju tzv. drumske mafije bile su optužene 53 osobe i to za štetu nanetu javnom preduzeću „Putevi Srbije“ u iznosu od 6,5 miliona evra. Novembra 2009. je u ovom procesu prvostepeno osuđena 41 osoba na ukupno 131 godinu i deset meseci zatvora. Oni su osuđeni za zadržavanje dela novca koji je prikupljen od putarina na autoputu Beograd–Niš. Trojica optuženih su počinila samoubistvo tokom procesa.⁹ Sud nije utvrdio ko je organizator grupe. Ostalo je nepoznato ko je bio organizator „iz Beograda koji je dobijao 40 posto novca“.¹⁰ Presuda Apelacionog suda od 18. novembra 2011. godine¹¹ značajno je promenila prvostepenu presudu. Naime, usled nastupanja zastarelosti za pojedina krivična dela pojedini učesnici su oslobođeni dela odgovornosti. Zbir izrečenih zatvorskih kazni je na kraju bio 116 godina i dva meseca.

⁹ <http://www.balkaninsight.com/en/article/serbia-s-road-mafia-get-131-years>

¹⁰ Sudija Vladimir Vučinić, citirano prema tekstu iz „Politike“, preneto u drugim medijima, <http://www.balkaninsight.com/en/article/serbia-s-road-mafia-get-131-years>.

¹¹ Republika Srbija, Apelacioni sud u Beogradu Kž1 Po1 21/10, <http://www.bg.ap.sud.rs/cr/articles/sudskapraksa/pregled-sudske-prakse-apelacionog-suda-u-beogradu/krivicno-odeljenje/organizovani-kriminal/kz1-po1-21-10.html>

Osuđeni su takođe obavezani da solidarno plate JP „Putevi Srbije“ 85,7 miliona dinara.¹²

Sud je utvrdio da je Milan Jovetić, kontrolor u Odseku unutrašnje kontrole Odeljenja za naplatu putarine, zajedno sa nekoliko nepoznatih osoba u 2004. godini organizovao kriminalnu grupu u Beogradu i Nišu. Članovi te kriminalne grupe postali su i zaposleni u pojedinim delovima ovog preduzeća (naročito zaposleni na poslovima naplate). Organizatori su za sebe zadržavali 40% nelegalnih prihoda a zaposleni na naplatnim stanicama ostatak iznosa. Jednu četvrtinu tog novca su dobijali šefovi smena a tri četvrtine inkasanti. Grupa je funkcionisala tako što su inkasanti izdavali lažne kartice za plaćanje putarine vozačima kamiona sa stranim registracijama na početnim tačkama autoputa Beograd–Niš. Utvrđeno je da je grupa na nelegalan način izdala i naplatila najmanje 13.000 nelegalnih putarina. Da bi pljačka bila moguća trebalo je prevariti i sistem elektronske naplate putarina i kontrolu naplate. Radnici firme koja za JP „Putevi Srbije“ održava softverski sistem ugradili su u njega fajl koji je omogućavao da se u sistemu ne registruje izdavanje duplikata tiketa za plaćanje putarine. Sistem je funkcionisao veoma dugo, što je bilo moguće zahvaljujući tome što je kriminalna grupa imala svoje ljude i među onima koji su bili zaduženi za kontrolu tako da su mogli da na vreme uklone tragove. Inače, kontrola se vršila obično u doba dana kada kriminalna grupa nije radila.

U ovom slučaju korišćena je mera tajnog nadzora telefonskih komunikacija. Autentičnost tih snimaka je potvrđena tokom suđenja. Prilikom donošenja naredbi za nadzor i snimanje telefonskih razgovora nije prekršen zakon a telefonski razgovori nisu snimani nezakonito pošto se radi o razgovorima koje su nadležni državni organi Republike Srbije mogli da nadziru, shodno tada važećim propisima.¹³

4.8. Slučaj tzv. saobraćajne mafije

Članovi organizovane kriminalne grupe među kojima i jedan broj policajaca, njih dvadeset četvoro, poznati kao „saobraćajna mafi-

¹² Republika Srbija, Apelacioni sud u Beogradu Kž1 Po1

¹³<http://www.politika.rs/rubrike/Politika/Ispovest-insajdera-Kako-sam-otkrio-drumsku-mafiju-i-dobio-otkaz.1t.html> (posećeno 20. 07. 2017)

ja“ osuđeni su na ukupno 51 godinu i 10 meseci zatvora početkom 2009. godine. Osuđeni su jer su lažirali policijske zapisnike o saobraćajnim nesrećama i oštetili više osiguravajućih društava za više stotina hiljada evra. Prema navodima tužbe, „saobraćajna mafija“ (kako su ovu grupu nazvali mediji) falsifikovala je zapisnike o uviđaju saobraćajnih udesa i kasnije, povećavajući navodne štete na vozilima, oštetila nekoliko firmi za oko 200.000 evra. U ovu grupu su uključeni i policajci koji su za naknadu od 500 do 1.000 evra sačinjavali falsifikovane zapisnike o uviđaju saobraćajnih nesreća koje se nisu ni dogodile. Policajci su dobijali falsifikovane podatke o vozačima i vozilima posle čega su navodili male štete kako bi predmet otišao kod sudije za prekršaje. Po pokretanju sudskog postupka pred sudijom bi se pojavili navodni svedoci a obavezan je bio i jedan član koji je uvek priznavao krivicu. Sa rešenjem sudije o kažnjavanju drugi pripadnici grupe su odlazili u osiguravajuće kompanije „Dunav“, „Deltal“, „Viner štediše“, gde su imali svoje ljude među proceniteljima štete i veštacima. Njihova uloga bila je da naprave nalaz prema kojem je šteta mnogo veća kako bi i suma iz osiguranja bila veća. Posle toga, kako tvrdi tužilac, u navedene osiguravajuće kompanije su dolazile navodno oštećene osobe sa falsifikovanim punomoćjima i uzimale novac od isplate štete.

Ova grupa otkrivena je zahvaljujući prikrivenom isledniku, odnosno klasičnom tajnom agentu koji je tada prvi put bio angažovan u Srbiji. Prikriveni islednik, zahvaljujući čijem angažovanju je osuđena tzv. saobraćajna mafija, umesto zaštite dobio je pretnje. Milovan Milutinović je prethodno imao probleme u sredini iz koje dolazi, jer su ga komšije i ostali meštani gledali kao kriminalca koji lažira nesreće. Međutim, njegov identitet je otkriven tokom suđenja nakon čega su usledile telefonske pretnje posle kojih mu je porodična kuća prvo opljačkana, a potom i zapaljena, a iscenirana je i saobraćajna nesreća u koju je uvučena njegova supruga.¹⁴

¹⁴ http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2012&mm=07&dd=24&nav_category=12&nav_id=629241 (posećeno 23.07.2017)

5. *Zaključak*

Polazeći od karakteristika savremenog organizovanog kriminaliteta sasvim je jasno da njegovo otkrivanje i dokazivanje nije više moguće korišćenjem tradicionalnih mera i radnji. S tim u vezi, međunarodna zajednica je već odavno shvatila da su za to potrebna neka savremenija krivičnoprocesna rešenja koja će biti adekvatna savremenim formama organizovanog kriminaliteta. U tom smislu, na međunarodnom planu doneto je više odgovarajućih krivičnoprocesnih akata kojima su definisani određeni pravni standardi u ovoj oblasti i državama članicama date preporuke da iste na odgovarajući način inkorporiraju u sopstvena zakonodavstva.

Ako se pogleda sadržaj ovih mera i radnji, bez obzira na njihovu očiglednu usklađenost sa postojećim međunarodnim pravnim standardima, jasno je da se njima najviše zadire u sferu zaštićenih i garantovanih sloboda i prava građana, kao i u međunarodna pravna akta kojima se štite ove vrednosti. Uprkos tome nameće se jedini opravdan i nesporan stav da se ove posebne dokazne i istražne mere i radnje mogu koristiti samo na osnovu zakona, odnosno da je zakon kojim se ograničavaju slobode i prava putem ovim mera i radnji očigledno nužnost u savremenom društvu.

S obzirom na činjenicu da se specijalnim istražnim radnjama duboko ulazi u sferu sloboda i prava građana, njihova primena mora biti precizno podvedena pod pravne norme i u skladu sa određenim načelima od kojih se posebno izdvajaju načela legaliteta, supsidijariteta, srazmernosti i sudskog nadzora. Da bi ove posebne dokazne i istražne mere i radnje bile funkcionalne, države moraju da obezbede efikasne sisteme kontrole i nadzora kako bi se sprečile moguće zloupotrebe ili svele na minimum.

6. Literatura

I Teorijski radovi:

1. Banović, B. (2013). *Primena specijalnih istražnih tehnika u prevenciji i represiji teških oblika kriminala*, Zbornik radova „Teški oblici kriminaliteta i državna reakcija“, Trebinje, 12–13. april 2013. godine. – Banja Luka: Internacionalna asocijacija kriminalista: Ministarstvo pravde Republike Srpske: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu.
2. Bejatović, S. *Krivičnoprocesna pitanja novih metoda otkrivanja i istrage krivičnih dela organizovanog kriminaliteta*.
3. Bošković, Mićo.; Skakavac, Z. (2016). *Kriminalistika, drugo dopunjeno i izmenjeno izdanje*, Novi Sad: Fakultet za pravne i poslovne studije dr Lazar Vrkatić.
4. Bošković, Mićo. (2004). *Organizovani kriminalitet i korupcija*, Banja Luka: VŠUP.
5. Bošković Milo; Skakavac, Z. (2009). *Organizovani kriminalitet – karakteristike i pojavni oblici*, Novi Sad: Fakultet za pravne i poslovne studije dr Lazar Vrkatić.
6. Brandl, S. (2004). *Criminal Investigation – An Analytical Perspective*, Pearson Education, Inc., USA.
7. Dačić-Kostić, N. (2012). *Položaj policije prema novom Zakoniku o krivičnom postupku*, Beograd: Zbirka predloga praktične politike za reformu policije u Srbiji, broj 6.
8. Lukić, T. (2011). *Dokazne radnje u krivičnom postupku*, Novi Sad: Pravni fakultet.
9. Grubač, M. (2002). *Krivično procesno pravo, Posebni deo*, Beograd.
10. Krapac, M. (2002). *Zakon o krivičnom postupku i drugi izvori hrvatskog procesnog prava*, Zagreb: Narodne novine.
11. Marinković, D. (2010). *Suzbijanje organizovanog kriminala – specijalne istražne metode*, Novi Sad: PROMETEJ.
12. Milošević, M. (2003). *Organizovani kriminal*, Beograd: „Službeni list SCG“.
13. Sifakis, C. (1999). *The mafia Encyclopedia*, New York.
14. Sinđelić Ž. (2012). *Pravo na privatnost - krivičnopravni, krivičnoprocesni i kriminalistički aspekti*, Doktorska disertacija, Beograd: Pravni fakultet.
15. Skakavac, Z. (2012). *Doprinos primene specijalnih istražnih tehnika na suzbijanju organizovanog kriminaliteta sa akcentom na angažovanje prikrivenog islednika*, Međunarodna naučna i stručna konferencija: „Reformite na bezbedniot sektor bo Republika Makedonija i nivnoto vlijanie brz borbata protiv kriminalitetot“, Skoplje: Evropski univerzitet.
16. Skakavac, Z. (2007). *Krivičnoprocesna regulacija posebnih istražnih tehnika u zakonodavstvu Srbije i Makedonije – sličnosti i razlike*, Makedonska revija za kazneno pravo i kriminologiju, Međunarodni naučni

skup – osmo godišnje savetovanje na temu: „10 godina primene ZKP Republike Makedonije“, Ohrid.

17. Skakavac, Z. (2008). *Savremeni oblici suprotstavljanja organizovanom kriminalitetu, s akcentom na angažovanje prikrivenog islednika*, Zbornik radova: Međunarodno stručno savetovanje kriminalista: „Primjena savremenih metoda i sredstava u suzbijanju kriminaliteta“, Brčko.
18. Škulić, M. (2009). *Krivično procesno pravo*, Beograd: Pravni fakultet.

II Dokumenti, propisi:

1. Apelacioni sud u Beogradu Kž1 Po1 21/10,
<http://www.bg.ap.sud.rs/cr/articles/sudskapraksa/pregled-sudske-prakse-apelacionog-suda-u-beogradu/krivicno-odeljenje/organizovani-kriminal/kz1-po1-21-10.html>
2. *CARPO projekat: Razvoj pouzdanih i funkcionalnih policijskih sistema i jačanje borbe protiv teških oblika kriminala i policijske saradnje.*
3. *EUROJUST – Annual Report 2008.*
4. *Konvencija UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala*, Palermo, 2000., „Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori“ br. 6/2001.
5. *Konvencija UN protiv nezakonitog prometa opojnih droga i psihotropnih supstanci* Beč, 1988. (Bečka konvencija), „Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori“, br. 14/1990.
6. *Zakon o krivičnom postupku RS*, „Službeni list SRJ“, br. 70/2001.
7. *Zakon o krivičnom postupku RS*, „Službeni list SRJ“, br. 68/2002.
8. *Zakon o krivičnom postupku RS*, „Službeni glasnik RS“ br. 46/2006.
9. *Zakon o krivičnom postupku RS*, „Službeni glasnik RS“ br. 72/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014).
10. *Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala*, „Službeni glasnik RS“, br. 42/2002, 27/2003, 39/2003, 67/2003, 29/2004, 58/2004 – dr. zakon, 45/2005, 61/2005, 72/2009, 72/2011 – dr. zakon, 101/2011 – dr. zakon, 32/2013, 94/2016)

III Elektronski izvori:

1. <http://www.politika.rs/sr/clanak/139312/Hronika-šetač-otkrio-perače#> (posećeno 21.07.2017)
2. <http://www.balkaninsight.com/en/article/serbia-s-road-mafia-get-131-years>
3. <http://www.balkaninsight.com/en/article/serbia-s-road-mafia-get-131-years>.
4. <http://www.politika.rs/rubrike/Politika/Ispovest-insajdera-Kako-sam-otkrio-drumskumafiju-i-dobio-otkaz.lt.html> (posećeno 20.07.2017)
5. http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2012&mm=07&dd=24&nav_category=12&nav_id=629241 (posećeno 23.07.2017)

**SPECIAL EVIDENCE-GATHERING PROCEDURES IN SERBIA:
CRIMINAL PROCEDURE REGULATION AND PRACTICAL
APPLICATION**

ABSTRACT: In the last several decades, the world has experienced an escalation of organized crime, such as firearms and drug trafficking. Terrorism and migrant trafficking in particular have reached alarming levels in recent years. United Nations Convention against Transnational Organized Crime (Palermo, 2000) is a main international instrument in the fight against transnational organized crime. By ratifying the Convention, States parties have a legal basis to adopt a series of crime-control measures and implement special investigation procedures in their domestic legal order, in order to successfully combat organized crime. While fighting the ever more complex forms of organized crime, the international community and individual countries find that the implementation of special investigation techniques (or special evidence-gathering procedures, as they are called in Serbia) is often the only effective solution. This paper will discuss the most important aspects of their implementation in the fight against organized crime.

KEY WORDS: special investigation techniques, special evidence-gathering procedures, organized crime, undercover agent, criminal group, criminal organization